

Arta persană în colecții bucureștene

ALEXANDRA BELDESCU

Piese de artă persană pe care am avut posibilitatea să le studiem pe parcursul a peste zece ani în colecții bucureștene s-au dovedit a fi importante nu numai prin cantitatea lor (cele mai numeroase în contextul artei orientale), dar mai ales prin varietatea lor tehnică (ceramică, textile, metal, miniaturi), prin diversitatea lor stilistică (posibil de urmărit în succesiunea a patrusprezece secole), prin bogăția temelor iconografice și, în sfârșit, datorită valorii lor artistice, tipologice și de unicat.

Aceste calități ale patrimoniului de artă persană reflectă nivelul gustului și al cunoașterii colecționarului de la noi, modul în care el s-a orientat: selectarea pieselor pe care le-a achiziționat. Obiectele pe care le avem în vedere fac parte din categoria aceluia care au fost aduse în țară în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Prezentăm aici foarte succint câteva din cele mai valoroase piese studiate, relevante pentru anumite trăsături ale artei persane, și anume: tradiționalismul ei iconografic și îmbinarea viziunilor realiste și abstractizant-simbolică.

Din rațiuni metodologice simplificatoare, piesele sînt organizate pe domenii, pe tehnici și cronologic.

Realismul unei imagini – capacitatea ei de a trimite la aspecte din natură (M. Brion – „Art Abstrait”) – este o calitate pe care arta persanilor o posedă de la începuturile ei și o păstrează nealterată.

Epocilor preislamice: ahemenidă, partă și sasanidă, realismul le-a asigurat recunoașterea și popularizarea puterii regale prin ceea ce s-a numit „jurnalul de actualități în piatră” (A. Mazaheri – „Les trèsoirs de l’Iran”), adică sculpturile din ciclul regal al vînătorii, al investiției, al primirii tributurilor etc.

Înglobată Islamului încă din secolul al VIII-lea, una dintre modalitățile prin care lumea persană își va păstra originalitatea în artă va fi afirmarea viziunii ei realiste.

Paralelă cronologic și cultivată din aceleași rațiuni politico-ideologice, o componentă simbolică în arta iraniană triumfă în variantă aniconică într-o scurtă perioadă de victorie zoroastriană sub sasanizi.

Îi datorăm în colecțiile bucureștene vasele ceramice din secolele al VI-lea și al VII-lea, smălțuite monocrom în verde-albastru al bolșii cerești zoroastriene.

Islamul preia simbolismul sacru al vechilor culori persane turcoaz și albastru închis (haina Profetului este verde, bolșile moscheilor și mormintelor sînt verzi, decorul sfînt e verde și albastru închis).

Opaițe din secolul al XIII-lea și boluri din secolele al XIV-lea și al XVI-lea dovedesc continuarea acestei monocromii și la obiecte laice.

O moștenire preislamică în arta persană a secolelor de după Hegira o constituie și preferința pentru decorul geometric abstract, pentru compozițiile bazate pe simetrie. Ea este rezultatul credințelor în existența aceluși Eran-Vej (Iranul ideal), a paradisului său cu patru axe și patru grădini simetrice (Chahor bagh), a concepțiilor mazdeene despre bipolaritatea bine-rău, a celor zoroastriene despre cele patru elemente principale componente ale lumii.

În varianta bicromă (fond albastru-verzui, desen negru) a numeroaselor piese din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, din zona nord-vestică a Iranului, marea varietate a decorului este elocventă atât pentru tipurile de compoziție simetrică, cât și pentru circulația motivelor realiste devenite prin marea lor frecvență adevărate simboluri ale artei persane – chiparosul, cupolele islamice, moscheea cu minarete, figura feminină cu fața ca luna plină („moh ru”) din catrenele lui Khayyam (Foto 124).

În formula coloristică alb, albastru ceruleum sau albastru cobalt și negru, vase și plăci din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, împodobite cu chiparoși, lalele, vase și vrejuri cu flori, dovedesc pasiunea persanilor pentru decorul vegetal.

Cînd cromatica este bogată, vie, caldă, ca la plăcile ornamentale din secolele XIII-XVI-XVIII, decorul vegetal evocă o anumită viziune paradisiacă și preferința iraniienilor pentru grădinile artificiale. Imaginea grădinii în care domină chiparoși (Foto 125), platani, pomi fructiferi înfloriți este permanent vehiculată în diversele domenii de artă. Covorul pare a fi cel mai potrivit pentru desfășurarea amplelor scene cu pomi și flori în mijlocul cărora apar animale în poziții heraldice, ori în secvențe de luptă (feline cu cervidee) de origine sasanidă – totul structurat în compoziții bazate pe simetrie.

Marea realizare culturală a persanilor din secolul al VI-lea, atestarea documentară a trecutului lor istoric și mitic prin înregistrarea în scris a tradiției istorice în Khodai-name – le va permite să-și păstreze și să-și afirme identitatea națională în cadrul lumii islamice. Khodai-name va deveni în secolul al X-lea Sah-name, sursa milenară de ilustrat pentru miniaturişti.

Miniatura persană narativ-ilustrativă, reprezentată în colecții, oferă un exemplu specific de coexistență a viziunii realiste cu cea abstractizant-simbolică. Privitorul poate fi încîntat de farmecul amănuntului realist, documentar i-am putea spune: detaliul de costum, de harnașament utilizabil și ca element de datare, poate descoperi instrumente muzicale, covoare sau vase ceramice ori de metal identice cu cele păstrate din epocile respective, poate identifica animale sau plante. În același timp, însă, contemplatorul miniaturilor constată perfectă lor bidimensionalitate în care asamblaje de perspectivă cvasifrontală la personaje, aeriană și „navală” la fundaluri creează o suprafață care trăiește într-o singură dimensiune temporală – simultaneitatea – în rezonanță valorică cu realitatea arhetipală din text. Proiectate într-un spațiu și un timp mitice, eterne, episoadele epopeii Sah-name au constrîns miniatura să se adapteze unei viziuni artistice corespunzătoare, care să rezolve plastic problema spațiului, a timpului și a personajelor: eroul, călărețul, luptătorul, înțeleptul, îndrăgostitul. Miniatura evită orice tridimensionalitate prin perspectivă de tip renașcentist. Același convenționalism plastic al imaginii evită culoarea nuanțată ori valorată, umbra creatoare de iluzie spațială (Foto 126).

Plăcile de ceramică (exemplificăm cu piese din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea) au preluat și au multiplicat temele iconografice și convențiile de viziune ale miniaturilor. În ciuda detaliului realist, imaginile rămîn guvernate de concepția plastică abstractizant-simbolică corespunzătoare naturii mitice, a realității ce trebuie ilustrată. Aceeași culoare trece, indiferentă la contrazicerea realității naturii, de la om, la plantă, la cer, la animale, la obiecte (Foto 127).

Chiar și în cazul în care redă doar o scenă galantă (ca pe copertile de carte din secolul al XVIII-lea), episodul muzicantelor sau al petrecerii în grădină trece în regimul „suprarealist” al unui spațiu unidimensional, oniric, fermecător ca în ciclul celor 1001 de nopți.

Cînd funcția obiectului de artă este religioasă – cazul covorului de rugăciune –, artistul persan este obligat să se expună simbolismului care structurează imaginea. Covorul concretizează spațiul sacru al mihrabului moscheii, orientat spre Mecca. Cartușele cu inscripții islamice potențează rolul de obiect de cult. Compensația creatoare, „realistă” se asigură prin umplerea nișei cu flori și nori care o transformă într-o pajiște asemeni celor din Chahor-bagh.

Creatorul iranian echilibrează viziunile realistă și abstractizant-simbolică într-o armonie unică, derutantă chiar. În succesiunea milenară de imagini în care au supraviețuit teme iconografice, simboluri și concepții compoziționale, privitorul poate fi prins în capcana detaliului realist dacă nu știe, asemeni pictorului persan (Behzad) că „percepția vizuală și cunoașterea realității sînt două lucruri diferite”. Pictorul creează o lume nouă, cu legile ei proprii de estetică.

Piesele de artă iraniană din colecțiile particulare bucureștene ne-au dat posibilitatea să ilustrăm tocmai acest univers specific al artei persane.

L'art persan dans des collections bucarestoises

Résumé

Le rassemblement d'objets d'art persan au cours des XIXe et XXe siècles dans des collections bucarestoises nous permet aujourd'hui de les présenter succinctement. A la variété technique (céramique, textiles, miniatures, métal) s'ajoutent la diversité stylistique (en évolution chronologique), la richesse du répertoire iconographique et la valeur artistique des pièces. Celles-ci reflètent la coexistence – si caractéristique de l'art persan – de la vision abstraite-symbolique et de celle figurative-narrative, tout comme la continuité millénaire de certains thèmes et motifs iconographiques.

Bibliografie selectivă

A. M. Pribitkova – *Pamiatniki arhitekturi srednei Azii*. Izdatelstvo „Planeta”, Moskva, 1971.

*** *Arta iraniană în colecțiile din Republica Socialistă România*, București, 1971.

S. Maslenitsyna – *Persian Art in the Collection of the Museum of Oriental Art*, Aurora Art Publishers, Leningrad, 1975.